

Οι πλαστές ειδήσεις του διαδικτύου και η διαλεύκανσή τους: bad news για fake news

Γεώργιος-Μάριος Αντωνίου, Αγάπη Βλάχου, Δήμητρα Καπίδου, Γεώργιος Καραγιάννης,
Ελένη Καρατάγλη, Χρήστος Κασακόγιας, Στυλιανή Μπουζοπούλου, Περικλής Νεοφύτου,
Δανάη Νουλέζα, Νικόλαος Όψιμος, Νικόλαος Πατσάλας, Στέλλα-Μαρία Στυλιανού,
Πολύμνια Χρηστίδου

Αρσάκειο Γυμνάσιο Θεσσαλονίκης, Τάξεις: Β' - Γ'

Υπεύθυνοι Καθηγητές: Αλέξανδρος Αλεξίου, Ελένη Κόντα

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η πρώτη ψευδής είδηση που έχει καταγραφεί ήταν τον 13ο αι. π.Χ. από τον Φαραώ Ραμσή. Σκοπός της ήταν να φανεί ότι οι Αιγύπτιοι νίκησαν σε μία σπουδαία, πολυετή μάχη, ενώ υπογράφηκε ειρήνη.¹ Από τότε μεσολάβησαν απίστευτα πολλά μέχρι το 2017, όταν το λεξικό Collins ανακήρυξε τα fake news σε λέξη της χρονιάς. Πλέον θεωρούνται τόσο διαδεδομένες οι πλαστές ειδήσεις (όπως είναι η ελληνική απόδοση των fake news), ώστε η Χίλλαρυ Κλίντον ισχυρίστηκε πως ήταν η αιτία να χάσει τις αμερικανικές προεδρικές εκλογές του 2016. Και για να πάμε ένα βήμα παραπάνω, η φράση post truth (η... μετα-αλήθεια) ανακηρύχθηκε από το ίδιο λεξικό ως λέξη της περσινής χρονιάς! Για την τρέχουσα χρονιά η έκφραση «εναλλακτικά γεγονότα» κυκλοφορεί όλο και περισσότερο.

Ο ορισμός των πλαστών ειδήσεων δεν αποτελεί αντικείμενο συμφωνίας όλων των ερευνητών τους. Ένας ορισμός που μπορεί να συγκεράσει τις διαφορετικές τους πτυχές είναι ο εξής: τα fake news είναι κατασκευασμένες, αβάσιμες ειδήσεις που παρουσιάζονται ως γεγονότα και μπορούν να διαδοθούν διαδικτυακά σε μεγάλο ακροατήριο που είναι διαθέσιμο να τις πιστέψει και τις διαδώσει περαιτέρω.² Ο στόχος τους είναι συγκεκριμένο πολιτικό ή οικονομικό όφελος.

Με βάση την ανεξάρτητη έκθεση που παραδόθηκε την Δευτέρα 12 Μαρτίου 2018 στην επίτροπο Ψηφιακής Οικονομίας και Κοινωνίας Mariya Gabriel η Ομάδα Εμπειρογνομόνων υψηλού επιπέδου για τη διασπορά ψευδών ειδήσεων και παραπληροφόρησης στο Διαδίκτυο προτείνει έναν ορισμό του φαινομένου και συμπεραίνει: η παραπληροφόρηση προορίζεται, παρουσιάζεται και προωθείται για κερδοσκοπικούς λόγους ή για την εκ προθέσεως βλάβη στο κοινό³.

2. ΓΕΝΝΗΣΗ ΤΩΝ ΠΛΑΣΤΩΝ ΕΙΔΗΣΕΩΝ

Η δημιουργία τους είναι απλή. Γράφονται σε προσωπικές ιστοσελίδες διάφορες «ειδήσεις» για ένα δημοφιλές πρόσωπο με ενδιαφέροντα τίτλο, προστίθεται ένα βίντεο (υπάρχει ειδικό λογισμικό, το Face 2 Face, που μπορεί να παραποιεί και τα βίντεο, ακόμη και σε πραγματικό χρόνο) και μοιράζονται σε όλον τον κόσμο. Αυτός είναι και ο στόχος των δημιουργών τους άλλωστε: να «μοιραστεί» η πλαστή είδηση, να γίνει viral, όχι να πληροφορηθούν οι άνθρωποι την αλήθεια και την πραγματικότητα. Η πρόοδος της τεχνολογίας και των δυνατοτήτων της και η ευρύτατη διάδοση των μέσων κοινωνικής δικτύωσης (social media) ευνοούν τη δημιουργία των πλαστών ειδήσεων. Σύμφωνα με έρευνα της Washington Post, οι περισσότεροι χρήστες του διαδικτύου αναδημοσιεύουν μια είδηση, διαβάζοντας απλώς τον τίτλο της. Έρευνα του

¹ Βλ. Νίκης Μπάκουλη, «Fake News»: Πώς να μην τσιμπήσεις το δόλωμα» <http://www.news247.gr/technologia/fake-news-pos-na-min-tsimpiseis-todoloma.6526227.html>

² Βλ. Ανδρέα Βέγλη, «Το φαινόμενο των ψευδών ειδήσεων», <http://hellasjournal.com/2017/12/to-fenomeno-ton-psevdon-idiseon>

³ Βλ. «Τα fake news είναι πρόβλημα για τη δημοκρατία απαντούν οι 9 στους 10 σε Ελλάδα και Κύπρο» <https://www.ellinikhoaxes.gr/2018/03/13/eurovarometro-fake-news>

Πανεπιστημίου του Stanford έδειξε πως μεγάλο ποσοστό των φοιτητών του δεν μπορεί να διακρίνει μια πλαστή από μια αληθινή είδηση.

Ένας άλλος σκοπός των δημιουργών των πλαστών ειδήσεων είναι η προώθηση της ιστοσελίδας τους. Οι ειδήσεις αυτές συνήθως χρησιμοποιούν πομπώδεις τίτλους με σκοπό να προσελκύσουν αναγνώστες που θα διαδώσουν ταχύτατα την είδηση, μέσω των ιστοσελίδων κοινωνικής δικτύωσης. Οι ψευδείς ειδήσεις, που κυρίως αφορούν την πολιτική, είναι πρωτότυπες, ευφάνταστες και λιγότερο «βαρετές» με αποτέλεσμα να προσελκύουν το κοινό του διαδικτύου, που έχει την τάση να έλκεται από «περίεργες» ειδήσεις. Κρίσιμο ρόλο παίζουν οι clickbait, οι «πιασάριοι» τίτλοι, που στόχο έχουν να τραβήξουν την προσοχή του αναγνώστη. Όσον αφορά την Ελλάδα, η πλειοψηφία των Ελλήνων έρχονται αντιμέτωποι με μία ψευδή είδηση -την οποία θεωρούν πως μπορούν να αναγνωρίσουν- σχεδόν καθημερινά. Ευτυχώς οι συμπατριώτες μας θεωρούν πως το φαινόμενο αποτελεί πλήγμα για την δημοκρατία. Επιπλέον δηλώνουν πως εμπιστεύονται τον έντυπο τύπο περισσότερο από τα κοινωνικά δίκτυα.

3. ΔΙΑΔΟΣΗ ΤΩΝ ΠΛΑΣΤΩΝ ΕΙΔΗΣΕΩΝ

Το δημοφιλέστερο κοινωνικό δίκτυο, το Facebook, είναι ταυτοχρόνως και ο μεγαλύτερος διακινητής ψευδών ειδήσεων. Επηρέασε ακόμη και τις αμερικάνικες εκλογές με την τεράστια διασπορά μη έγκυρων άρθρων, κάτι που το παραδέχτηκε ακόμη και ο δημιουργός και βασικός ιδιοκτήτης του Facebook, ο Μαρκ Ζούγκερμπεργκ. Χαρακτηριστική περίπτωση είναι η πλαστή είδηση ότι ο Πάπας Φραγκίσκος είχε ταχθεί υπέρ του Ντόναλντ Τραμπ, μια είδηση που ήταν το πιο δημοφιλές θέμα στο Facebook στο τρίμηνο που προηγήθηκε των εκλογών.⁴ Επίσης, έρευνα του MIT αποκάλυψε πως οι πλαστές ειδήσεις εξαπλώνονται ευκολότερα και ταχύτερα κατά 70% σε σχέση με τις πραγματικές και στο Twitter.⁵ Ειδική αναφορά πρέπει να γίνει στο φαινόμενο του Filter Bubble (φούσκα φίλτρων), το οποίο επιτείνει την επίδραση των ψευδών ειδήσεων. Είναι γνωστό ότι η πληροφορία που φτάνουν στην οθόνη μας επιλέγονται από αλγόριθμους βάσει των προτιμήσεών μας που προκύπτουν από τις διαδικτυακές μας δραστηριότητες. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα ότι διαβάζουμε πληροφορίες που απλώς επαναλαμβάνουν τις απόψεις μας και, κατ'ουσίαν, τις ενισχύουν. Έτσι ο πλουραλισμός στην ενημέρωση καθίσταται δύσκολος και καταντούμε πιο ευάλωτοι στις πλαστές ειδήσεις. Αυτό μπορεί να έχει και ευρύτερες συνέπειες: η παραπληροφόρηση που συντελείται μέσω των διαφόρων διαδικτυακών μέσων ενημέρωσης, δίχως ένα αυστηρό πλαίσιο ελέγχου, μπορεί να καταστεί απειλή για τις δημοκρατικές διαδικασίες, αρχές και αξίες και μπορεί να στοχεύσει σε διάφορους τομείς μιας δημοκρατικής χώρας.

Ένα ακόμη πρόβλημα που έχουμε να αντιμετωπίσουμε σχετικά με τη διάδοση των πλαστών ειδήσεων στην Ελλάδα είναι το γεγονός πως η Ελληνική Δικαιοσύνη δεν έχει πολλά δείγματα αποφάσεων αποκλειστικά για τη διασπορά πλαστών ειδήσεων, καθώς συνήθως το αδίκημα αυτό ταξινομείται με άλλα αδικήματα, όπως της συκοφαντικής δυσφήμισης ή του διαδικτυακού εκφοβισμού (cyber bullying).

4. ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ

Παγκόσμια είναι η προσπάθεια αντιμετώπισης των πλαστών ειδήσεων τόσο με την καλλιέργεια της εγρήγορσης εκ μέρους των πολιτών-χρηστών του διαδικτύου, όσο και με την καθιέρωση αυστηρού θεσμικού πλαισίου και ελεγκτικών μηχανισμών. Η καταπολέμηση της παραπληροφόρησης απαιτεί την υιοθέτηση ενός Κώδικα Συμπεριφοράς και ενός αυστηρού πλαισίου Δεοντολογίας στο οποίο θα υπόκεινται οι ηλεκτρονικές πλατφόρμες και τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης καθώς και, πιθανώς, μιας συμμαχίας πολλών παραγόντων, ώστε να διασφαλιστεί ότι τα όποια μέτρα θα εφαρμόζονται, θα εποπτεύονται και θα αναθεωρούνται τακτικά και με τις προκλήσεις των καιρών.

⁴ Βλ. Τιμ Χάρφορντ, «Μερικές σκληρές αλήθειες για τα fake news» <http://tvxs.gr/news/egrapsan-eipan/merikes-sklires-alitheies-gia-ta-fake-news>

⁵ Βλ. Μπάκουλη, ό.π και Αικατερίνης Γκούνη, «fake news: Η δική “μας” και η “δική” τους πραγματικότητα-Μόδα, πολιτική συμπεριφορά ή αξιόποινη πράξη;» <https://www.wefsyn.gr/arthro/ee-enantion-fake-news>

Ένα χρήσιμο εργαλείο αποτελεί η αντίστροφη αναζήτηση εικόνων με σκοπό να εντοπίσουμε την αρχική τους πηγή. Άλλα χρήσιμα εργαλεία είναι ιστοσελίδες που ελέγχουν μια είδηση ή καταγράφουν αναξιόπιστες ιστοσελίδες. Ακόμα, θα πρέπει να είμαστε επιφυλακτικοί και να ελέγχουμε τις πηγές μίας είδησης, καθώς και την τοποθεσία και την ημερομηνία της. Αν αυτά τα στοιχεία είναι αδιευκρίνιστα ή ανύπαρκτα τότε πιθανότατα πρόκειται για μία ψευδή είδηση. Κρίσιμα ερωτήματα στα οποία πρέπει να ερευνηθεί η κριτική μας έναντι μιας είδησης που μας φαίνεται αβάσιμη ή πλαστή είναι τα εξής: Ποιος το δημοσίευσε; Είναι ειδικός στο θέμα; Πού δημοσιεύτηκε; Είναι η πηγή αξιόπιστη; Πότε δημοσιεύθηκε η είδηση ή πότε ανανεώθηκε η ιστοσελίδα; Γιατί δημοσιεύθηκε; Για να μας ενημερώσει; Για να πείσει για την ορθότητα μιας γνώμης ή για να προωθήσει ένα προϊόν; Πώς αναπαράχθηκε; Από αξιόπιστες ιστοσελίδες ή μέσω των κοινωνικών δικτύων;

Επιπλέον, θα πρέπει να είμαστε υποψιασμένοι για τυχόν συντακτικά ή ορθογραφικά λάθη, τα οποία υποδεικνύουν μία αναξιόπιστη πηγή. Εξάλλου, οι ψευδείς ειδήσεις χαρακτηρίζονται από υπερβολή, η οποία τις διαχωρίζει έτσι από τις πραγματικές. Το πιο χρήσιμο εργαλείο δεν είναι άλλο από την κοινή ανθρώπινη λογική. Η πιο αποτελεσματική άμυνα στις πλαστές ειδήσεις είναι η πλήρης κατανόηση, εκ μέρους των αναγνωστών, του περιεχομένου του άρθρου, καθώς και η αναζήτηση αναλόγων άρθρων, ώστε να υπάρχει μέτρο σύγκρισης, πριν προβούμε σε αναδημοσίευση της είδησης.

Την πρώτη λύση στο πρόβλημα των fake news έδωσε η Melissa Zimdars, βοηθός καθηγητή του Merrimack College στη Μασαχουσέτη, στον τομέα των media. Δημιούργησε έναν πίνακα με διευθύνσεις δεκάδων ιστοσελίδων αμφιβόλου ποιότητας, υπόπτων για διάδοση πλαστών ειδήσεων. Χαρακτηριστικά τους:

1. Ιστοσελίδες που τελειώνουν σε lo (π.χ. Newslo), οι οποίες ειδικεύονται στο να παίρνουν κομμάτι ακριβούς πληροφορίας και να το συνδέουν με άλλες που είναι παραπλανητικά γεγονότα.

2. Ιστοσελίδες που τελειώνουν σε com.co. Αυτές είναι οι ψευδείς εκδοχές πραγματικών ειδησεογραφικών πηγών.

3. Είναι ύποπτη μια είδηση, αν δεν υπάρχει έγκυρη ειδησεογραφική ιστοσελίδα που να αναφέρει την ιστορία. Πάντα χρειάζονται περισσότερες της μιας πηγές που να επιβεβαιώνουν το γεγονός.

4. Απουσία υπογραφής δημοσιογράφου.

Επίσης μια ανάρτηση ειδησεογραφικού περιεχομένου είναι κατά πάσα πιθανότητα ψευδής, αν το κείμενο προτρέπει σε αναπαραγωγή του, αν συνοδεύεται από φωτογραφίες άσχετες με το θέμα ή από φωτογραφίες χαμηλής ανάλυσης, αν είναι προϊόν αυτόματης μετάφρασης ή αν, αντί ημερομηνίας, αποδίδει το χρόνο του θέματος με λέξεις όπως «χθες», «προχθές», «την προηγούμενη εβδομάδα» κλπ.

Από την άλλη πλευρά, μπορούμε να θεωρήσουμε ένα θέμα αξιόπιστο, όταν περιλαμβάνει άμεση παρατήρηση (ο δημοσιογράφος βρίσκεται στο πεδίο δράσης), έγγραφα (που αποτελούν τον βασικό κορμό ενός ρεπορτάζ) και συνεντεύξεις με επώνυμες πηγές.⁶

Χαρακτηριστική είναι η πρόθεση της Google να επενδύσει 300 εκατομμύρια δολάρια στην καταπολέμηση της παραπληροφόρησης, ιδίως κατά τη διάρκεια έκτακτων γεγονότων.⁷ Προτίθεται ο παγκόσμιος αυτός κολοσσός του διαδικτύου να συνεργαστεί με τους ειδησεογραφικούς ομίλους προκειμένου να αναπτύξει τεχνολογίες που θα εγγυώνται την απαλοιφή των κακόβουλων και πλαστών ειδήσεων.⁸ Άλλα παραδείγματα είναι το ερευνητικό πρόγραμμα InVid (<http://www.invid-project.eu>) για την επιβεβαίωση των βίντεο (ουσιαστικά πρόκειται για τον εχθρό του Face 2 Face) ή το Social Sensor (<http://www.socialsensor.eu>) το

⁶ Βλ. Γιάννη Παπαδόπουλου, «Η επικίνδυνη επιρροή των fake news»

<http://www.kathimerini.gr/917595/article/epikairothta/politikh/h-epikindynh-epirroh-twn-fake-news>

⁷ Βλ. Γκούνη, ό.π. Η αρθρογράφος, από την άλλη, είναι η μόνη σε όλη τη βιβλιογραφία που ανατρέξαμε η οποία δε θεωρεί πως οι πλαστές ειδήσεις εμπεριέχουν κίνδυνο για τη δημοκρατία, πιστεύοντας πως «οι ενεργοί πολίτες είναι πλέον αρκετά ευαισθητοποιημένοι ως προς το διαδίκτυο και τους κινδύνους που αυτό κρύβει» Το θέμα, κατά την άποψή μας, είναι πόσοι και πόσο ενεργοί είναι οι «ενεργοί πολίτες»...

⁸ Βλ. «Η Google “ρίχνει” 300 εκατ. Δολάρια στον “πόλεμο” κατά των fake news.»

<http://www.cnn.gr/tech/story/122479/h-google-rixnel-300-ekat-dolaria-ston-polemo-kata-ton-fake-news>

οποίο⁹ εστιάζει στο περιεχόμενο των μέσων κοινωνικής δικτύωσης Τον Φεβρουάριο του 2018 η Ευρωπαϊκή Επιτροπή ενέκρινε κατάλογο συστάσεων ενόψει των εκλογών του 2019 για το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο με τις οποίες ζητά οι αρμόδιες εθνικές αρχές να προσδιορίσουν, βάση των εμπειριών των κρατών-μελών, βέλτιστες πρακτικές για τον εντοπισμό και τη διαχείριση των κινδύνων που διατρέχει η εκλογική διαδικασία από επίθεση στον κυβερνοχώρο και την παραπληροφόρηση.¹⁰ Στη Γαλλία ήδη προετοιμάζεται νομοσχέδιο εξειδικευμένο κατά των fake news.

Μεγάλο όπλο στην αντιμετώπιση των πλαστών ειδήσεων αποδεικνύεται η ιστοσελίδα Advertinifg.ai. Πρόκειται, ουσιαστικά, για έναν αλγόριθμο που επινόησε ο 29χρονος Ισραηλινός Ορ Λεβί και ελέγχει το περιεχόμενο των ειδήσεων, για να διαπιστώσει αν αυτό έχει ήδη αξιολογηθεί και θεωρηθεί αξιόπιστο από άλλες πηγές ελέγχου των γεγονότων. Ο αλγόριθμος αυτός χρησιμοποιεί τα γλωσσικά χαρακτηριστικά των πλαστών ειδήσεων, για να ελέγξει το περιεχόμενό τους.¹¹

5. ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Η Δημοκρατία και η αλήθεια φαίνεται να είναι σήμερα ευάλωτες απέναντι σε μια αμφισβήτηση που επιθυμεί να σαρώσει τα πάντα στο πέρασμά της, να χειραγωγήσει ψηφοφόρους, να επηρεάσει εκλογικά αποτελέσματα και, εν τέλει, να λειτουργήσει ως εργαλείο στα χέρια αυταρχικών πολιτικών που ονειρεύεται τη «μετά-δημοκρατία». Οι συνειδητοί πολίτες θα πρέπει να αντιδρούν-όπως έκαναν πάντα- με όπλο την κριτική τους ικανότητα που σφυρηλατείται στο σχολείο με την Παιδεία της γνώσης και της καλλιέργειας. Έτσι μόνο μπορούμε αποτελεσματικά να θωρακίσουμε τη Δημοκρατία και τα δικαιώματά μας απέναντι στο ψέμα και την τυραννία.

6. ΠΗΓΕΣ

Όλες οι πληροφορίες αντλήθηκαν από τις εξής διαδικτυακές αναρτήσεις

1. Βέγλη Ανδρέα, «Το φαινόμενο των ψευδών ειδήσεων» <http://hellasjournal.com/2017/12/to-fenomeno-ton-psevdon-idiseon> (προσπέλαση στις 18-12-2018)
2. Γκούνη Αικατερίνης, «Fake news: Η δική “μας” και η “δική” τους πραγματικότητα-Μόδα, πολιτική συμπεριφορά ή αξιόποινη πράξη;» <https://www.efsyn.gr/arthro/ee-enantion-fake-news> (προσπέλαση στις 20-12-2018)
3. «Η Google “ρίχνει” 300 εκατ. Δολάρια στον “ πόλεμο” κατά των fake news.» <http://www.cnn.gr/tech/story/122479/h-google-rixnel-300-ekat-dolaria-ston-polemo-kata-ton-fake-news> (προσπέλαση στις 15-12-2018)
4. «Fake news online: Πανερωπαϊκός κώδικας πρακτικής για την αντιμετώπιση της παραπληροφόρησης» <http://www.lawspot.gr/nimika-nea/fake-newsonline-panyropaikos-kodikas-praktikis-gia-tin-antimetopisi-tis> (προσπέλαση στις 18-12-2018)
5. Μπάκουλη Νίκη, «Fake News»: Πώς να μην τσιμπήσεις το δόλωμα» <http://www.news247.gr/technologia/fake-news-pos-na-min-tsimpiseis-todoloma.6526227.html> (προσπέλαση 18-12-2018)

⁹ Βλ. Βέγλη, ό.π.

¹⁰ Βλ. «Fake news online: Πανερωπαϊκός κώδικας πρακτικής για την αντιμετώπιση της παραπληροφόρησης» <http://www.lawspot.gr/nimika-nea/fake-newsonline-panyropaikos-kodikas-praktikis-gia-tin-antimetopisi-tis>

¹¹ Βλ. «Ψευδείς ειδήσεις: Εξάλειψη του φαινομένου με τεχνητή νοημοσύνη» <https://www.cnn.gr/tech/story/121190/pseydeis-eidiseis-ealeipsi-toy-fainomenoy-me-texniti-noimosyni>

6. Παπαδόπουλου Γιάννη, «Η επικίνδυνη επιρροή των fake news» <http://www.kathimerini.gr/917595/article/epikairothta/politikh/h-epikindynh-epirroh-twn-fake-news> (προσπέλαση στις 17-12-2018)
7. «Τα fake news είναι πρόβλημα για τη δημοκρατία απαντούν οι 9 στους 10 σε Ελλάδα και Κύπρο» <https://www.ellinikahoaxes.gr/2018/03/13/eurovarometro-fake-news> (προσπέλαση στις 14-12-2018)
8. Χάρφορντ Τιμ, «Μερικές σκληρές αλήθειες για τα fake news» <http://tvxs.gr/news/egrapsan-eipan/merikes-sklires-alitheies-gia-ta-fake-news> (προσπέλαση στις 19-12-2018)
9. «Ψευδείς ειδήσεις: Εξάλειψη του φαινομένου με τεχνητή νοημοσύνη». <https://www.cnn.gr/tech/story/121190/pseydeis-eidiseis-ealeipsi-toy-fainomenoy-me-texniti-noimosyni> (προσπέλαση στις 21-12-2018)